

234.

3. Кустова Т. Сутність та ознаки корупційних злочинів в публічній службі в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 4. С. 98–105.

4. Шепітько В. Ю., Журавель В. А. Розслідування злочинів корупційної спрямованості : наук.-практ. посібник. Х. : Харків юридичний, 2013. 220 с.

Марія БУРАК,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ
Діана БОЛІСТОВСЬКА,
курсант 404 навчальної групи
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

ЕВАКУАЦІЯ, ПРИМУСОВЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ТА ДЕПОРТАЦІЯ: РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ

Від початку широкомасштабної війни російської федерації проти України особливих масштабів набув процес вивезення українських громадян на тимчасово окуповану територію України, а також вивезення їх на територію рф. Російська сторона часто називає це «евакуацією цивільного населення», проте ці умисні дії російської сторони можуть бути кваліфіковані як примусове переміщення та депортація громадян України, які є воєнним злочином.

Зазначимо, що пряма заборона, незалежно від мотивів, проводити примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні, встановлена статтею 49 Женевської конвенції про захист жертв війни від 1949 року та статтею 85 Додаткового протоколу 1 до Женевських конвенцій.

Єдиним винятком є евакуація, яка може проводитися лише за наявності однієї з двох підстав, передбачених статтею 49, і не може передбачати переміщення осіб, що перебувають під захистом, за межі окупованої території, за винятком випадків, коли цього неможливо уникнути з матеріальних причин. Особи, яких було евакуйовано в такий спосіб, повинні бути відправлені додому відразу після припинення воєнних дій на цій території, і право таких осіб покинути територію, якщо виїзд не суперечить національним інтересам держави, не може бути обмежене [1].

Хоча примусове переміщення осіб із гуманітарних міркувань може бути виправданим в окремих ситуаціях, підстава для такого переміщення не є достатньою, якщо гуманітарна криза, яка спричинила переміщення осіб, сама по собі є результатом неправомірних дій порушника.

Водночас, евакуація не може бути примусовим процесом, має бути цілковито вільним вибором особи. Евакуація не може застосовуватися як стратегія ведення війни, зокрема, досягнення військової переваги, а цивільні особи, які відмовляються від евакуації, зберігають свій захищений статус і не можуть зазнавати будь-яких обмежень і прямих нападів [2].

Від евакуації слід відрізнити депортацію та насильницьке переміщення населення - тобто насильницьке переміщення осіб, які зазнали виселення або інших примусових дій, з району, в якому вони законно перебувають, без підстав, що допускаються міжнародним правом.

Отже, залежно від того, куди саме відбувається переселення, можна розрізнити депортацію, тобто насильницьке переміщення цивільних осіб з території їх проживання на територію держави-окупанта чи іншої держави та примусове переміщення, яке проявляється у формі насильницького переселення цивільних осіб з території проживання на іншу територію у межах держави їхнього громадянства. Таким чином, примус у цьому випадку передбачає не тільки застосування фізичного впливу, але й погрозу насильством, переслідування, затримання, психологічний тиск, зумисне створення середовища небезпеки стороною збройного конфлікту тощо [1].

Що стосується примусовості переміщення, то вона, по суті, визначається через відсутність реального вибору постраждалих у цьому процесі. А отже, згода осіб на переміщення, чи навіть запит на таке переміщення мають бути надані добровільно, в результаті вільного волевиявлення особи, яке оцінюється з урахуванням всіх обставин кожного конкретного випадку переміщення. Тобто згода постраждалої особи на переміщення не робить таке переміщення автоматично правомірним, оскільки обставини такого переміщення можуть знецінити таку згоду, якщо вона була отримана в умовах терору та насильства. Відповідно, створення умов, в яких особи побоюються насильства, примус, затримання, психологічний тиск, знищення будівель в житлових зонах - це створення атмосфери, в якій іншого вибору, крім як покинути місцезнаходження, немає. Створення такої атмосфери - це примусове переміщення [2; 4, С. 310-313].

Наприклад, численні свідчення українців, які були переміщені чи депортовані, є підтвердженням того, що російські військові, здійснюючи психологічний примус, обман чи інші злочинні дії змушували таких громадян обирати шлях на територію, які знаходяться під контролем окупантів або на територію рф.

Крім того, майже відразу після появи перших офіційних повідомлень про примусове переміщення або депортацію українських громадян російськими військовими почали з'являтися і свідчення щодо того, як відбувається процес переміщення, який набув примусового характеру, зокрема процедури так званої

«фільтрації» [2]. Найпоширеніша процедура «фільтрації» на окупованих територіях полягає в тому, що на блокпостах під час виїзду з окупованого російськими військовими населеного пункту або в самому місті чи селі проводяться обшуки житла, автівок, особистих речей, огляд телефонів і комп'ютерної техніки, дактилоскопіювання, фотографування, співбесіди із російськими військовими (схоже, за участю співробітників ФСБ). Після цього особу скеровують у спеціальні пункти, де розгорнуті так звані «фільтраційні табори»: там можуть видати «довідку» про проходження фільтрації – або ж затримати для детальнішої перевірки [1].

Неодноразово ставало відомо про розлучення сімей, а саме, за результатами «фільтраційних заходів», дітей забирали від батьків. Зазначене вже є фактом того, що росія здійснює геноцид українського народу, відповідно до п.е ч.1 ст.2 Конвенцію ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року.

Слід зазначити, що українських громадян, в найгіршому випадку, за результатами фільтрації, чекає арешт, а в подальшому в'язниця. За відомою інформацією, таких громадян піддають до жорстокого поводження з ними. А саме : побиття, жорстокі допити, катування, що знову ж таки свідчить про грубе порушення норм гуманітарного права. Особи, які були направлені до в'язниці, слідчих ізоляторів і т.д., є незаконно позбавленими волі. Тобто ці особи не є військовополоненими, та не має певного регулювання нормативними актами. Також, окупанти здійснюють масований обстріл для залякування цивільного населення, створюючи таким чином певну психологічну обстановку, за якої особу ставлять перед вибором життя або смерті. Остання, у свою чергу, не в змозі приймати зважені рішення.

Депортація може відбуватися і в прихованій спосіб. Дане діяння відбувається шляхом обману осіб, коли російські військові виконуючи протиправний наказ депортують, тобто примусово переміщують людей, запевняючи останніх, що проводиться евакуація. Так, прикладом слугує «літній відпочинок і табір» для дітей, який застосовували на окупованій території Запорізької області. Неповнолітніх вивозили на так званий «відпочинок у таборі» до Криму. Приводи, під якими окупанти вивозили дітей, від початку повномасштабної війни трансформувались в залежності від того, наскільки батьки погоджувались віддавати дітей на такі «ініціативи» [2].

Принагідно додамо, що 4 квітня 2023 в Україні винесли вирок за депортацію кримчан зі тимчасово окупованого півострова. Як зауважив керівник прокуратури Криму Ігор Поночовний «Це перший в Україні вирок за депортацію цивільного населення з окупованого півострова. Свого роду прецедент у національній правовій системі. Ще три справи про аналогічні злочини розглядаються в суді. До МКС було направлено три повідомлення з доказами масового видворення громадян України з тимчасово окупованого півострова, примусового переміщення жителів Криму на материкову частину України, депортації кримських в'язнів до місць позбавлення волі на території

рф» [4; 2].

Отже, резюмуючи сказане, зазначимо, що евакуація є лише одним із способів захисту цивільного населення, який може використовуватися в чітко визначених випадках, а саме: для гарантування безпеки цивільного населення та обумовлений імперативними причинами воєнного характеру.

В залежності від того, куди саме вивозять дітей на тимчасово окуповану територію чи територію іншої країни, розрізняється депортація та примусове переміщення. Депортація – це насильницьке перевезення на територію іншої країни, а примусове переміщення – це насильницьке переміщення в межах однієї держави. Тому якщо рф перевозить дітей у межах тимчасово окупованих територій – це примусове переміщення.

Важливим індикатором у цьому процесі є примус. Проявами примусу, окрім фізичного можуть бути: фізичний вплив, погроза застосування насильства, переслідування, утримання, психологічний тиск тощо. Процес примусового переміщення на територію рф набув процедури так званої «фільтрації».

Тому без сумніву можна стверджувати, що дії рф в жодній мірі не відповідають вимогам евакуації як за підставою для проведення таких дій, так і за організацією процесу, а свідомо підміна понять евакуації та депортації містить ознаки спроби рф зняти з себе відповідальність за примусову депортацію українців. Тому надзвичайно важливо ідентифікувати і фіксувати всі факти примусового переміщення або депортації українських громадян, які вчиняють як російські військові, так і російська влада, з метою притягнення їх до відповідальності, бо такі дії є міжнародним злочином.

---

1. Депортація та примусове вивезення українських дітей до РФ: що саме ухвалила ПАРЄ в резолюції про ознаки геноциду? Радіо свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/parye-ukhvalyla-rezolyutsiyu-pro-oznaky-henotsydu-shcho-dali/32384079.html>.

2. Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь. *Аналітичний звіт*. 2022. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/01/deportation_ukr.pdf.

3. Як Росія депортує українців з окупованих територій і що з цим роблять правозахисні організації. *INFORM ZP. UA*. URL: https://www.inform.zp.ua/uk/2023/03/28/183289_yak-rosiya-deportuye-ukrayintsiv-z-okupovanyh-terytorij-i-shho-z-tsym-robyat-pravozahysni-organizatsiyi/

4. В Україні вперше винесли вирок за депортацію цивільного населення з Криму. URL: <https://babel.ua/news/92431-v-ukrajini-vpershe-vinesli-virok-za-deportaciyu-civilnogo-naselennya-z-krimu>.